

Секція 2. Перспективи навчання, виховання й розвитку особистості в умовах трансформації суспільства.

Шебанова В. І.

*доктор психологічних наук,
професор кафедри практичної психології
Херсонського державного університету, м. Херсон, Україна
vitaliashebanova@gmail.com*

Гора В.

*студентка 4-го курсу спеціальності «Психологія»
Херсонського державного університету, м. Херсон, Україна
pasha380161@ukr.net*

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Актуальність означеного питання гостро постає у наукових працях сучасних психологів (А.Г.Асмолов, І.І.Бойко, І.С.Булах, В.М.Власов, Л.В. Дзюбко, Л.І. Гриценко, Т.В.Драгунова, Н.С.Клеменко, І.М. Маруненко, Г.І.Постовалова та ін.). Вони відзначають, що ранній юнацький період є складним, наповненим багатьма колізіями та труднощами, що виникають у житті молоді особистості сьогодення – юнака.

Наукові здобутки вікової та загальної психології (М. Й. Боришевський, П. П. Горностай, А. Б. Добрович, Ж. Піаже, С. Л. Рубінштейн, Р. Д. Тригер, В.І.Шебанова та ін.) вказують на те, що саме юнацький період розвитку особистості є інтенсивно спрямованим на самоактуалізацію («прагнення людини до як найбільш повного виявлення та розвитку своїх особистісних можливостей»), розвиток та становлення самооцінки юнака як «ядра особистості».

Тому саме в цей віковий період розвитку можна, на нашу думку, при успішній адаптації, забезпечити такий розвиток та взаємодію особистості з оточуючим її середовищем, що перш за все вони будуть спрямовані на самоактуалізацію, самореалізацію, здібності, творчість, мобільність особистості. Це стає особливо актуальним тоді, коли у житті людини настає період кардинальних змін. Саме такий період життя настає у юнаків, які

поступили в нові (для кожного з них) навчальні заклади. Ця подія дуже сильно відхиляє їх від сталого, звичного життя – рівноваги – в якому вони знаходилися, змінює їх поведінку. Зміни, які відбуваються, зачіплюють усі їх рівні адаптації – від біологічного до когнітивного. Юнак-студент відчуває зміни у своїх потребах, внутрішньо готується до навчальної діяльності в коледжі (училищі, технікумі) та сподівається на успіхи в навчанні, в системі взаємодії «студент – викладач», «студент – студент» тощо. Очікування успіху, тобто рівноваги, успішної адаптації, знаходить своє вираження у стійкому суб'єктивному усвідомленні юнака переживання своїх можливостей і недоліків. У разі неспіху у юнаків виникають і загострюються різноманітні дезадаптивні синдроми, виникає шкільна дезадаптація, знижується успішності, порушуються взаємовідносини з дорослими і ровесниками. Все це супроводжується негативними суб'єктивними переживаннями, які породжують ряд особистісних проблем та порушують адаптацію. Саме емоційне переживання (емоції взагалі) юнака стає тією формою реагування на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища, яке активізує внутрішні резерви юнака і спрямовує їх на досягнення певної мети. Неуспіх паралізує його волю, яка мобілізує, організовує юнака на подолання перешкод і труднощів з якими він зустрічається, що зашкоджують у досягненні мети.

До того ж, сам по собі юнацький період життя характеризується вченими (Л.С.Виготський, А.М.Прихожан, В.Є.Каган, Р.Д.Тригер, В.І.Шебанова та ін.) як період, що несе в собі потенційно високий ризик спалаху нервово–психічних і невротичних розладів, різних патологічних психічних і соматичних реакцій, акцентуацій характеру, психопатій, емоційних проблем, агресивності, депресій складнощів сексуальної адаптації, порушення поведінки (неадаптивні, дезадаптивні форми активності) тощо. Таким чином цей вік загострює й активізує необхідність вивчення адаптивної діяльності юнаків.

Саме тому в нашій роботі розглядається юнацький період розвитку особистості та його соціально–психологічна адаптація до нових умов навчання, яка обумовлюється адекватністю або неадекватністю взаємодії особистості з

оточуючим її середовищем. Для юнаків на цьому етапі *головною взаємодією стає предметно-діяльнісна та соціально-комунікативна, а нові умови навчання можуть обумовлювати порушення як психічної адаптації так і соціальної* [4; 5].

Результати аналізу літературних джерел, присвячених вивченню негативної самореалізації в юнацькому віці, засвідчують, що в цьому періоді онтогенетичного розвитку юнак часто порушує загальноприйняті норми, стає «некерованим», для нього не існує авторитетів, крім компанії друзів. Це пояснюється тим, що юнак не вміє правомірними засобами задовольнити свої соціально-психологічні потреби у визнанні, довірі, самоствердженні тощо. Специфічним у юнацькому віці є прагнення якомога скоріше досягти статусу дорослої людини, самостійності. Ця установка може реалізуватися як позитивним, так і негативним засобом. Юнак може брати участь у різних видах трудової діяльності, які не вимагають спеціальної професійної підготовки, фізично доступні йому. Прагнення до новизни життєвих вражень та до лідерства дозволяє йому досягти певних успіхів і навіть особистісної самореалізації у спорті, мистецтві, художній, музичній, технічній творчості та ін.

Водночас психологічно напружена ситуація розвитку учнів раннього юнацького віку за відсутності необхідного педагогічного керування іноді змушує їх використовувати не завжди кращі «швидкодіючі» засоби досягнення «дорослості». В основі негативних форм самореалізації лежать специфічні для юнаків особливості особистості: суперечливий розвиток особистісних утворень, недостатня критичність до себе та завищені вимоги до інших, неадекватно високий рівень домагань та малий життєвий досвід, прагнення до ризику, самостійності, а водночас несвідома підпорядкованість авторитетній людині, психологічне розчинення у групі ровесників.

Психолого-педагогічними дослідженнями доведено, що однією з найбільш поширених причин негативної самореалізації «важких юнаків» є їхня нездатність соціально-прийнятним способом компенсувати свою непристосованість до соціального оточення, зв'язану з низкою особистісних акцентуацій та недостатнім розвитком вольових здібностей. Важливим

завданням суспільства в цьому напрямку є формування у юнаків свідомого ставлення до творчої спрямованості щодо їх життєвих орієнтацій.

До того ж, як відомо, такі умови життєдіяльності, коли відчуження від старої ціннісно-нормативної системи і втрата особистісної ідентичності не підкріплені певними адаптивними здібностями, висувають підвищені вимоги до адаптивних механізмів людини.

Л.І.Закуцька в своїх роботах висловлює думку про те, що успішність процесів адаптації юнаків залежать не лише від врахування педагогами їх індивідуальних особливостей, зокрема, ступені їх суспільної активності та здатності пристосування до умов нового колективу, характеру спрямованості їх активності як розумової, так і поведінкової, комунікативної, організаторської тощо, а й від їх вікових особливостей, а саме: потреби у самоствердженні, почуття дорослості, емоційної збудливості, пізнавальних потреб [2].

Н.Г.Колизаєва, досліджуючи особливості адаптивних характеристик молоді особи на початковому етапі навчання, робить акцент на тому, що її адаптивність визначається не стільки наявністю конкретних характеристик, скільки зміною усього комплексу характеристик особистості, а результат успішності процесу адаптації залежить від впливу на неї сталих та ситуативних чинників навчального середовища, що здійснюють формуючий вплив на актуальні та потенційні адаптивні характеристики [3].

Однак труднощі, що виникають у юнаків на початкових етапах навчання у новітніх навчальних закладах, не однаково впливають на їх внутрішній світ та їх поведінку.

М.Боришевський, в своїх дослідженнях особливостей прояву саморегуляції поведінки юнаків, наголошує на необхідності створення оптимальних умов включеності індивіда в процес соціалізації в якості активного суб'єкту та на проблемі активізації внутрішніх резервів людини, зокрема, його потенційних особистісно-психологічних можливостей [1].

На його думку, «потреба у вмінні критично оцінювати та контролювати свою поведінку, довільно спрямовувати, перебудовувати власні дії та вчинки з

урахуванням можливих їх наслідків для оточуючих і для себе особисто, прагнення до дотримання соціально цінних та особистісно значимих норм, правил міжлюдських взаємостосунків ...» тощо складає перелік проявів саморегуляції поведінки юнаків, які «переконливо свідчать про те, що поза розвитком здібностей до саморегуляції неможливий процес становлення творчої, соціально відповідальної особистості з загостреним почуттям нового, з критичним відношенням до оточення, з глибоким розумінням смислу людського буття, усвідомлення свого місця та ролі серед інших! Саме такого типу особистості здатні вирішувати складні задачі перебудови нашого суспільства, забезпечувати його поступове перетворення у гуманне, демократичне суспільство» [1, с.86].

Отже, здійснений аналіз психологічної літератури даного розділу дає підстави вважати, що юнацький вік є сенситивним періодом для формування навичок, вмінь до самопізнання, самоконструювання, саморозвитку, самоуправління, а значить і для підвищення адаптивних резервів юнака. Самотворення, самовизначення, соціально-значуще самоствердження відповідають завданням особистісно-орієнтованій взаємодії у системі «педагог–учень», започаткованої на гуманістичних засадах.

Література

1. Боришевський М. Й. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності. – К. : Академвидав, 2010. – 416 с.
2. Закутська Л.І. Процес адаптації до нового навчального колективу // Психологічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2015. № 2. С. 411-421.
3. Колызаева Н.Г. Формирование адаптивных характеристик личности у студентов в начальном периоде обучения. – СПб.: СПбгу, 2009. – 325с.
4. Шебанова В. І. Феноменологія харчової поведінки у континуумі «норма–патологія». Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2016. – 612 с.

5. Шебанова В. І. Психологія харчової поведінки : дис. ... доктора психол. наук:
19.00.01 Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
2017. – 560 с.